

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Бакалаврська робота

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ В
РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ»**

Виконала: студентка 4 курсу
Ps1-B20z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
**Савченко Анастасія
Володимирівна**

Науковий керівник:
Данчук Юлія Петрівна,
кандидат психологічних наук,
доцент, старший викладач кафедри
загальної
та практичної психології

Рецензент:
Логвіна Оксана Анатоліївна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної
та практичної психології

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ В РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ.....	8
1.1. Теоретичне вивчення сутності психологічних бар'єрів у діяльності молодших підлітків.....	8
1.2. Особливості прояву творчих здібностей у дітей молодшого підліткового віку.....	29
Висновки до першого розділу.....	36
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ В РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ.....	38
2.1. Організація, етапи та методика емпіричного дослідження.....	38
2.2. Аналіз результатів дослідження особливостей розвитку творчих здібностей у молодших підлітків.....	45
2.3. Аналіз результатів дослідження психологічних бар'єрів та індивідуально-особистісних характеристик молодших підлітків.....	55
Висновки до другого розділу.....	75
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема психологічних бар'єрів у розвитку творчих здібностей особистості є однією з найбільш актуальних в сучасній психології. Особливо це стосується дітей молодшого підліткового віку. Оскільки, саме цей віковий період відрізняється високою сенситивністю, як до розвитку творчих здібностей, так і до виникнення психологічних бар'єрів. Соціальна ситуація розвитку в цей період багато в чому стає стресовою, що тягне за собою появу психологічних бар'єрів, які, в свою чергу, ускладнюють формування особистості молодшого підлітка і, зокрема, його творчих здібностей.

Психологічні бар'єри мають як негативний, так і позитивний вплив на розвиток особистості і її творчі здібності (Г.О. Балл, А.В. Массанов та ін.). Проте, саме проблема профілактики виникнення і подолання небажаних психологічних бар'єрів є актуальною в теперішній час (Т. Дембо, К. Левін, С.Д. Максименко, А.В. Массанов, Н.В. Підбуцька, Н.І. Пов'якель, А.О. Саннікова та ін.). Розвитком творчих здібностей особистості у психологічній науці займались В.В. Клименко, А.Б. Коваленко, Н.І. Левус В.О. Моляко, А. Олах, С.М. Симоненко, Н.Ф. Шевченко та ін. Питання психології молодших підлітків розглядаються в дослідженнях І.Д. Беха, О.І. Власової, Е.Л. Носенко, М.В. Савчина, О.В. Скрипченко та ін.

Не зважаючи на багаточисельність досліджень з вікової психології, психології творчості та психологічних бар'єрів, залишається потреба в подальшому вивченні психологічних бар'єрів у розвитку творчих здібностей молодших підлітків.

Метою дослідження є вивчення психологічних бар'єрів в розвитку творчих здібностей молодших підлітків.

Відповідно до поставленої мети сформульовано наступні **завдання дослідження:**

1. Розкрити природу психологічних бар'єрів в контексті розвитку творчих здібностей у молодших підлітків.

2. Визначити рівень психологічних бар'єрів та індивідуально-особистісних особливостей досліджуваних.

3. З'ясувати взаємозв'язки між рівнями психологічних бар'єрів, творчих здібностей, індивідуально-особистісних особливостей молодших підлітків

4. Розкрити психологічні умови подолання психологічних бар'єрів у розвитку творчих здібностей молодших підлітків.

Об'єкт дослідження – творчі здібності молодших підлітків.

Предмет дослідження – психологічні бар'єри в розвитку творчих здібностей молодших підлітків.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять положення про єдність психіки і діяльності (Г.С.Костюк, В.А. Роменець та ін.); принцип детермінації та суб'єктивної активності в їхньому взаємозв'язку (Г.О. Балл, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, В.А. Роменець та ін.); принцип системного підходу в психології (І.Д. Бех, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, В.А. Семиченко, О.В. Скрипченко та ін.); системно-структурний підхід до вивчення здібностей (Г.С. Костюк та ін.); принцип психолого-педагогічного сприяння становленню і розвитку особистості (М.Й. Боришевський, Г.С. Костюк, Н.Ю. Максимова, М.С. Неймарк, Т.М. Тітаренко, П.Р. Чамата, Н.В. Чепелева, О.Я. Чебикін та ін.); принцип єдності теорії та практики психолого-педагогічного дослідження (О.В. Запорожець, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко та ін.).

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань використовувався комплекс методів: теоретичні – аналіз, узагальнення і систематизація підходів та емпіричних результатів, що містяться у наукових літературних джерелах; емпіричні – спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності; психодіагностичне тестування, в ході якого було використано наступні методики: 1) методики, що спрямовані на діагностику структурних компонентів креативності – Тест креативності П. Торренса, Тест вербальної креативності С. Медника, опитувальник креативності особистості Г. Девіса,

самооцінка творчих здібностей О. Тунік; 2) методики, що діагностують особистісні характеристики – 16PF тест Кеттелла (дитячий варіант), шкала особистісної тривожності Г.М. Прихожан, самооцінка впевненості у собі, авторський опитувальник діагностики психологічних бар'єрів в розвитку творчих здібностей молодших підлітків (А.В. Массанов, Лю Янь).

Для обробки первинних даних ми використовували *методи математичної статистики*: визначення середнього арифметичного, кореляційний аналіз (за критерієм Спірмена). Для перевірки вірогідності різниці середніх значень за вибірками ми застосовували t-критерій Стьюдента, U- критерій Манна-Уїтні. Процедура обробки даних проводилась за допомогою пакету програмного забезпечення SPSS v 13.0 for Windows.

Емпірична база дослідження. Український дитячий центр «Молода калина» (м. Хмельницький). У проведенні дослідження брало участь 60 молодших підлітків 10-12 років.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження:

показано, що психологічний бар'єр у розвитку творчих здібностей молодших підлітків є складним психічним станом особистості, що базується на динамічному поєднанні мотиваційних, емоційних, когнітивних та вольових станів. Прикладами таких станів, відповідно, можуть бути: недостатня зацікавленість; страх; сумніви; нерішучість та інші. Даний складний психічний стан спостерігається у молодших підлітків, які мають психологічний бар'єр перед можливістю залучитися до творчої діяльності; з'ясовано, що у молодших підлітків зустрічаються психологічні бар'єри в розвитку творчих здібностей; встановлено статистично достовірні відмінності у прояві психологічних бар'єрів у творчій діяльності між молодшими підлітками різного віку; показано, що найбільший вплив на прояв психологічних бар'єрів мають такі властивості особистості як тривожність, невпевненість у собі, відповідальність, мрійливість, емоційна нестійкість. Протидіють виникненню психологічних бар'єрів самовладання, самостійність, надійність, упевненість у власних силах та інші;

запропоновано систему профілактики виникнення та усунення психологічних бар'єрів в розвитку творчих здібностей у молодших підлітків. Ключовим компонентом в її змісті виступили спрямованість на підвищення мотивації, адекватності емоційного і раціонального оцінювання ситуації, рівня вольової саморегуляції в процесі розвитку їх творчих здібностей;

поглиблено та розширено розуміння про психологічні умови прояву бар'єрів в розвитку творчих здібностей у молодших підлітків до яких відносяться: переконання, низька самооцінка, страхи, негативний досвід, соціальні стереотипи та очікування;

отримали подальший розвиток методи дослідження психологічних бар'єрів з урахуванням специфіки розвитку творчих здібностей в молодшому підлітковому віці.

Практична значущість одержаних результатів полягає в розробці методів діагностики психологічних бар'єрів в розвитку творчих здібностей молодших підлітків. Одержані у дослідженні результати можуть бути включені до навчальних курсів з вікової та педагогічної психології, психодіагностики та психокорекції, а також використані у процесі підготовки психологів у ЗВО.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювалися на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі», 15 лютого 2024 р., м. Кам'янець-Подільський; IV Міжнародній науковій конференції «Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність» (м. Житомир, 18 березня 2024).

Публікації:

1. Савченко А.В. Теоретичне вивчення сутності психологічних бар'єрів у діяльності молодших підлітків. *Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції, 18 березня 2024 р., м. Житомир, 2023. С. 45–46.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел. Основний зміст викладено на 79 сторінках комп'ютерного набору. Повний обсяг роботи – 92 сторінки.

ВИСНОВКИ

У роботі наведені теоретичні узагальнення, а також емпіричне вирішення проблеми подолання психологічних бар'єрів в розвитку творчих здібностей молодших підлітків на рівні уточнення теоретико-методологічних підходів до пізнання предмету дослідження.

1. Встановлено, що психологічний бар'єр у розвитку творчих здібностей молодших підлітків є складним психічним станом особистості, що блокує можливість подолання певних як зовнішніх так і внутрішніх перешкод під час пошуку та здійснення необхідних креативних дій в тій чи іншій творчій діяльності. Серед чинників які ускладнюють цей пошук є: недостатня зацікавленість у розвитку творчих здібностей, емоційний стан, який заважає розвитку цих здібностей, стан розгубленості, викликаний відсутністю необхідної інформації, а також стан, пов'язаний зі слабкістю вольової саморегуляції.

2. Показано, що творчі здібності можуть детермінуватися когнітивними особливостями особистості. А саме такими проявами креативності як продуктивність, конструктивність, активність, категорійна гнучкість, візуальна оригінальність та вербальна оригінальність. Крім цього, творча діяльність може також залежати від особистісних характеристик, серед яких особливо важливими для прояву творчих здібностей є спрямованість на творчість та емоційно-вольові особливості особистості.

3. Виявлено, що цілеспрямоване дослідження психологічних бар'єрів, які гальмують розвиток творчих здібностей у молодших підлітків, може бути розбито на три етапи: підготовчий, психодіагностичний та розвивальний. Крім того, для отримання поглибленого розуміння творчих здібностей, психологічних бар'єрів у їх розвитку та індивідуально-особистісних характеристик молодших підлітків використовуються три комплекси методів

4. Встановлено взаємозв'язок між показниками творчих здібностей та індивідуально-особистісних особливостей молодших підлітків у віці 10 років, зокрема, з екстраверсією, впевненістю у собі, емоційною стійкістю,

розсудливістю, сміливістю та нервовою врівноваженістю. Виявлено, що психологічні бар'єри, які часто зустрічаються у молодших підлітків у віці 10 років, можуть виникати внаслідок високої сумлінності, шкільної та загальної тривожності. У молодших підлітків у віці 11 років виявлено тісний зв'язок між показниками творчих здібностей та самоконтролем, практичністю, оптимізмом, екстраверсією, впевненістю у собі, сміливістю та креативним середовищем. Психологічні бар'єри, які перешкоджають розвитку творчих здібностей у молодших підлітків у віці 11 років, пов'язані з їх сумлінністю, невпевненістю у собі, мрійливістю, шкільною, самооціночною, міжособистісною та загальною тривожністю. У підлітків у віці 12 років спостерігається зростання рівня розвитку творчих здібностей при вираженій нервовій врівноваженості, високому рівні самоконтролю та емоційній стійкості. Зазначено, що особистісні особливості, які заважають розвитку творчих здібностей у підлітків у віці 12 років, включають емоційну нестійкість, розсудливість, інтроверсію, невпевненість у собі та песимізм.

5. Встановлено, що у розвитку творчих здібностей молодших підлітків існують психологічні бар'єри, що проявляються у низькій зацікавленості, негативних емоційних станах, сумнівах, недостатній вольовій саморегуляції поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анохін Є. В. Психологічна культура: види, інваріанти, розвиток : монографія / Є. В. Анохін, В. О. Бедлінський, О. І. Бедлінський, М. Й. Боришевський, С.В. Гальцова; ред.: Г. Є. Улунова; Сум. держ. пед. ун-т ім. А.С.Макаренка. Суми : Мрія, 2014. 402 с.
2. Балл Г. О., Бастун М. В., Видра О. Г., Волошко Н. І., Гридковець Л. М. Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти: навч.-метод. посібник / ред. В. В. Рибалка. Київ: ІПППО АПН України, 2005. 298 с.
3. Балл Г.О., Бастун М.В., Гордієнко В.І., Красильникова Г.В., Красильников С.Р. Психологія праці та професійної підготовки особистості: Навч. посіб. Хмельницький: ТУП, 2001. 330 с.
4. Бех И. Д. Нравственность личности: стратегия становления. Ровно : РИО управления по печати, 1991. 146 с.
5. Беленька Г. Творчо спрямована особистість народжується в грі. *Дошкільне виховання* : наук.-метод. журнал МОН України для педагогів і батьків. 2020. № 4. С. 3-6.
6. Бурлачук Л. Психодіагностика особистості: понятійний апарат та методи дослідження. *Психологія і суспільство* : укр. теорет.-методол. соціогуманіт. часопис. 2014. № 4. С. 85-105.
7. Буш Г. Диалектика и творчество. Рига: Автос, 2005. 318 с.
8. Велитченко Л. К. Педагогічна взаємодія як аналогова модель психологічного супроводу. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2013. № 7-8. С. 136-145.
9. Власова О. І. Соціальна креативність як феномен буденної та наукової психології. *Наука і освіта*. 2007. № 4-5. С. 21-24.
10. Вовк Н.П. Детермінанти бар'єрів професійного саморозвитку курсантів – майбутніх працівників ДСНС України в умовах ВНЗ. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 2. С. 31–36.

11. Воронюк І. В. Психологічні і методичні аспекти підготовки учнів до творчої життєдіяльності та активної взаємодії з вчителем. *Практична психологія та соціальна робота* : наук.-практ. та освіт.-метод. журнал. 2013. № 4. С. 12-21.
12. Воспитание гуманных чувств у детей / под ред.: Л.Н. Лроколиенко, В. К. Котырло. К. : Рад. школа, 1987. 174 с.
13. Гера Т.І. Діагностика творчих ресурсів особистості педагога. *Психологія і особистість*. 2012. № 2. С. 128-141.
14. Гергель Є. Л. Сучасний стан вивчення проблеми креативності в зарубіжній та вітчизняній психології. *Вісник Харківського університету*. Харків, 2001. № 517. С. 26-31.
15. Гільбух Ю. З. Розумово обдарована дитина: психологія, діагностика, педагогіка / пер. з рос. Київ: Віпол, 1993. 75 с.
16. Гірняк А., Васильків О. Психологічні бар'єри у взаємодії викладача й студентів та шляхи їх ефективного подолання. *Психологічні перспективи*. Вип. 33. 2019. С. 79-90.
17. Грись А. М. Психологічні бар'єри студентів у процесі їх підготовки до роботи з соціально дезадаптованими неповнолітніми. Проблеми загальної та педагогічної психології : [зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка]. Т. XVI. Ч. 2. К. : Гнозис, 2014. С. 289–298.
18. Грись А.М. Теоретико-методологічні засади підготовки психологів до роботи з дезадаптованими неповнолітніми : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2014. 448 с.
19. Дмитрієва С. М., Король Л. М., Максимець С. М., Бутузова Л. П., Дубравська Н. М., Мачушник О. Л., Сидоренко Н. І. Особистість: практичні засади вивчення. Навчально-методичний посібник. Житомир, 2011. 378 с.
20. Донченко Е. А. Личность, конфликт, гармония /

Е.А.Донченко, Т. М. Титаренко. К., 1987. 85 с.

21. Дружинин В. Н. Психология творчества. *Психологический журнал*. Т. 26, №5. 2005. С. 101-109.

22. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.

23. Зінченко О.В. Розвиток поняттєвого мислення підлітків у процесі інтернет- спілкування : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2016. 239 с.

24. Истратова О. Н., Эксакусто Т. В. Тест вербальной креативности (РАТ) С. Медника. Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. С. 82-91.

25. Іваницька Л. Я. Спілкування людей. Типи спілкування. *Основи здоров'я* : наук.-метод. журнал. 2014. № 5. С. 31-34.

26. Казанжи М.Й. Значення фасилітації в успішній адаптації. *Наука і освіта*. 2017. №7. 142-146.

27. Кайзерова А. Психологічні бар'єри тренувальної та змагальної діяльності спортсменів з художньої гімнастики. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Психологія, № 3 (52). 2022. С. 51-55. URL: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2021.3.7>

28. Кадиевская И. А. Девиантность творчества в образовании : монография / И. А. Кадиевская, Е. В. Каранфилова ; Одес. гос. акад. стр-ва и архитектуры. Одеса : ВМВ, 2013. 199 с.

29. Каранфилова Е. В. Креативные стратегии в моделировании творческой деятельности как базис личностного саморазвития. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2014. № 1. С. 67-71.

30. Карпенко В. В. Психологічні засоби стимуляції творчості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна: зб. наук. праць; гол. ред. М. Й. Варій. Львів: ЛьвДУВС, 2010. Вип. 2. С. 66–79.

31. Карпенко Н. А. Зміст та структура творчого потенціалу

особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна: зб. наук. праць; гол. ред. В. Середа. Львів: ЛьВДУВС, 2014. Вип. 1. С. 52–65.

32. Керол Дуек. Налаштуйся на зміни. Нова психологія успіху / перекл. з англ. Юлії Кузьменко. Київ: «Наш формат», 2017. 304 с.

33. Коваленко А. Б. Психологія розуміння. Київ: Геропринт, 1999. 84 с.

34. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л. М. Проколієнко. К.: Рад. Школа, 1989. 608 с.

35. Котляр Н.П. Діагностика і розвиток особистості учня в ліцеї. *Обдарована дитина*. 2007. № 2. С. 13-14.

36. Креативные стратегии в моделировании творческой деятельности как базис личностного саморазвития. *Наукове пізнання: методологія та технологія* : наук. журнал. 2014. № 1. С. 67-71.

37. Кузнецова О.В. Ціннісні орієнтації інноваційної особистості. *Габітус*. 2020. №19/20. С. 133-139.

38. Ліпатнікова С. В. Творча діяльність учнів у навчальному процесі - шлях до розкриття обдарованості. *Зарубіжна література в школах України* : всеукр. щомісяч. наук.-метод. журнал. 2014. № 2. С. 21-28.

39. Ломброзо Ч. Геніальність і божевільня: Паралель між великими людьми і божевільними. К.: Україна, 1995. 276 с.

40. Лю Янь. До проблеми дослідження особливостей розвитку творчих здібностей у молодших підлітків. *Актуальні проблеми рекреаційної психології та педагогіки дитинства* : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (9 - 10 вересня 2016 року). Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович. 2016. С. 151-154.

41. Максименко С. Д. Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід [Текст]: монографія. Київ: Видавничий Дім

«Слово», 2013. 592 с.

42. Максименко С. Д. Теоретико-методологічні засади визначення предмету і методу сучасної генетичної психології. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського*: зб. наук. праць: статті / за ред. С. Д. Максименка, Н.О.Євдокимової. Миколаїв: МДУ імені В.О. Сухомлинського, 2013. Т.2, Вип. 10 (91). С. 6-16. (Серія «Психологічні науки»).

43. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 272 с.

44. Максименко С. Д. Метод дослідження особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 7. С. 1 - 9.

45. Максименко С. Д. Психологічні механізми зародження, становлення та здійснення особистості / С. Д. Максименко, В. В. Клименко, А. В. Толстоухов. Київ. : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. 364с.

46. Максименко Ю.Б., Фурман А.А. Майбутнє проєктивних методик: рефлексія прихованих можливостей. *Психологія і суспільство*. №3 (69). 2017. С. 51-58.

47. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічний аспект профілактики адитивної поведінки підлітків та молоді / Н.Ю. Максимова, С. В. Толстоухова. К., 2000. 200 с.

48. Маралов В.Г. Проблема барьеров саморазвития личности в отечественной психологии. *Альманах современной науки и образования*. 2015. № 1 (91). С. 72–76.

49. Массанов А. В. О природе психологических барьеров личности. *Наука і освіта*. 2005. № 5– 6. С. 93–97.

50. Массанов А. В. Психологические барьеры в деятельности человека. *Наука і освіта*. 2009. № 4. С. 21–26.

51. Массанов А. В. Психологічні бар'єри в професійному самовизначенні особистості. Одеса: видавець Черкасов Микола Петрович, 2010. 400 с.

52. Массанов А. В. Психологічні бар'єри в професійному самовизначенні особистості. Одеса: ПНЦ АПН України, 2010. 400 с.
53. Массанов А. В. Связь творческого потенциала и психологических барьеров личности. *Наука і освіта*. 2007. № 4–5. С. 108–112.
54. Массанов А. В. Связь творческого потенциала и психологических барьеров личности. *Наука і освіта*. 2007. № 4–5. С. 108–112.
55. Массанов А.В. Неприятливі емоційні стани та їх подолання в діяльності особистості. *Психологія особистості*. 2011. №1 (2) 24. С. 24-30.
56. Міцик Т. О. Психологічні бар'єри та афект неадекватності як один із факторів образу світу девіантних підлітків. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 2016. № 9 (52). URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2016/9/07.pdf>
57. Моляко В. А. Особенности проявления паники в условиях экологического бедствия. *Психологический журнал*. М., 1992. Т. 13. № 2. С. 66–73.
58. Моляко В. А. Творческая конструкторология (пролегомены). К.: «Освіта України», 2007. 388 с.
59. Моляко В. А., Смульсон М. Л. Психологическая готовность к труду на современном производстве. К. : о-во «Знание» УССР, 1985. 14 с.
60. Моляко В. О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості. *Обдарована дитина*. 1998. № 1. С. 3–5.
61. Моляко В. О. Творча діяльність в ускладнених умовах : Наук.-метод. посібник / АПН України; Інститут психології ім. Г. С. Костюка / В. О. Моляко, Н. А. Ваганова, Ю. А. Гулько, [та ін.] ; за заг. ред. В.О. Моляко. К., 2007. 308 с.
62. Моляко В. А., Кульчицкая Е. И., Литвинова Н. И.

Психология детской одарённости. К.: Знание, 1995. 315 с.

63. Моляко В. О. Психологічна проблема творчого потенціалу людини. *Наука і освіта*. 2007. № 4 – 5. С. 115 – 118.

64. Музика О. Л. Цінності обдарованої особистості. *Обдарована дитина*. 1998. С. 6-10.

65. Музика О. Л. Інвенційно-стратегіальна модель розвитку творчо обдарованої особистості. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. №12 (37). С. 130-136.

66. Музика О. Л. Криза творчої особистості: суб'єктивно-ціннісний підхід до типології. *Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України*, 2001. С. 63 – 72.

67. Немеш В. І. Сутнісна характеристика емоційних бар'єрів і їх вплив на психологічне благополуччя підлітка. *Габітус*. 2021, Вип. 26. С. 103-106. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2021/26-2021/20.pdf>

68. Немов Р. С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. 4-е изд. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. 640 с.

69. Ніколаєв Л.О. Асертивність як риса особистості сучасного підлітка. *Особистість у різних умовах соціалізації: колективна монографія* / за ред. Л.О. Калмикової, Г.О. Хомич. К. : Слово, 2016. С. 77–99.

70. Нолиу З. А. Психологические особенности возникновения когнитивных барьеров в педагогическом общении: дис канд. психол. наук: 19.00.07. Ташкент, 1993. 223 с.

71. Олах А. Творческий потенциал и личностные перемены. *Общественные науки за рубежом*. 1968, № 4. С. 69–73.

72. Оніпко З. С. Особливості психологічних бар'єрів саморозвитку особистості студента: *Габітус*. Випуск 22. 2021. С. 90-95.

73. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та

самосвідомості у дитячому віці : монографія. Рівне : Волин. береги, 2004. 248 с.

74. Павленко В. В. Бар'єри розвитку креативності. *Збірник наукових праць ЛОГОΣ*. 2021. URL : <https://doi.org/10.36074/logos-09.04.2021.v2.05>

75. Павленко В. В. Розвиток креативності молодших школярів: [монографія] / за ред. проф. О.Є. Антонової. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 158 с.

76. Підбуцька Н.В. Особливості вольової саморегуляції професійних баскетболістів. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2017. № 1 (57). С. 235–244.

77. Плохих В.В. Темпоральний параметр психологічної готовності до екстрених дій. *Актуальні проблеми психології*. Т. 12. Психологія творчості. Вип. 20. 2014. С. 274 - 283.

78. Поліщук О.М. Ресурси саморозвитку особистості. *Психологія саморозвитку особистості : збірник наукових праць / за ред. Н.В. Чепелевої, Я.Ф. Андрєєвої*. Чернівці ; Київ, 2016. С. 64–82.

79. Полякова І. В. Подолання бар'єрів розвитку креативності у процесі професійного навчання майбутніх учителів початкової школи. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 317–320.

80. Потапов Д. А. Креативная парадигма в исследовании творческих способностей личности. *Искусство и образование*. 2013. № 2. С. 78-84.

81. Практическая психология конфликта : учеб. пособие / Г. В. Ложкин, Н. И. Повякель / Межрегион. Акад. упр. персоналом. К., 2000. 256 с.

82. Прахова С. А. Психологічні детермінанти подолання фрустраційних станів учнів різних вікових груп: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ін-т психол. імені Г. С. Костюка. Київ, 2017. 241 с.

83. Рагозіна В. В. Теоретичний аспект проблеми творчих

здібностей. *Творчість, духовність, гуманізм в просторі освіти: зб. доповідей науково-практичної конф.* Вінниця: Універсум-Вінниця, 1998. С. 127–132.

84. Рагозіна В. Розвиток творчих здібностей у сім'ї. *Українська родина.* Київ. 1998. С. 908-914.

85. Рагозіна В. Феномен творчих здібностей в психолого-педагогічних дослідженнях. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка.* 1999. № 2. С. 78–80.

86. Радченко О. Б. Психологічні бар'єри, що виявляються у директорів шкіл на шляху опанування професією менеджера [Електронний ресурс]. 2004. Режим доступу : <http://www.rapdon.org.ua/>.

87. Регуліч І.В., Науменко М.О. Психологічні бар'єри та шляхи їх подолання у процесі диригентської та вокально-хорової підготовки здобувачів вищої освіти. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»,* Вип. 4, ч. 1, 2021. С. 158-163.

88. Регуліч І. В., Степанюк А. В. Філософське осмислення музики як необхідна умова формування творчої особистості. *Інноваційна педагогіка: наук. журнал.* 2018. № 8. Т. 1. С. 114-118.

89. Рєпнова Т. П. Подолання наслідків впливу екстремальних умов на поведінку старших підлітків. *Практична психологія та соціальна робота : наук.-практ. та освіт.-метод. журнал.* 2014. № 10. С. 59-63.

90. Рибалко В.В. Психологія розвитку творчої особистості. К.: АПН України, ІПППО, 1996. 236 с.

91. Рибалко В. В. Теоретичний потенціал індивіда у психологічній теорії потенційності особистості І. П. Манохи. *Практична психологія та соціальна робота : наук.-практ. та освіт.-метод. журнал.* 2011. № 1. С. 28-33.

92. Ригель О. Психологічний супровід підлітка в кризовій ситуації. *Практичний психолог: школа : щомісяч. спеціаліз. журнал.* 2015. № 3-4. С. 26-31.

93. Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі

неперервної професійної освіти : навч.-метод. посібник / АПН України; Інститут педагогіки і психології професійної освіти / [Балл Г. О., Бастун М. В., Видра О. Г., Волошко Н. І., Гридковець Л. М.] ; под. ред. В. В. Рибалка. К. : ІПППО АПН України, 2005. 298 с.

94. Розіна І.В. Психологічні особливості взаємозв'язку між креативністю та інтелектом у підлітковому віці. *Наука і освіта*. 2007. № 4 – 5. С. 140 – 142.

95. Роменець В. А. Психологія творчості. Київ: Либідь, 2001. 288 с.

96. Рорджерс К. Творчество как усиление себя. *Вопр. психол.* 1990. № 1. С. 164 – 168.

97. Саннікова О.П., Санніков О.І. Авантюризм і ризик у структурі прийняття рішень. *Наука і освіта*. 2018. №9-10. 111-119.

98. Сидоренко Н. І. Розвиток усвідомленої саморегуляції довільної активності майбутніх вчителів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2005. 20 с.

99. Симоненко С. М. Психологія візуального мислення : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. Харків, 2005. 38 с.

100. Симоненко С. М. Психологія візуального мислення : стратегічно- семантичний підхід. Одеса : ПНЦ АПН України, 2005. 320 с.

101. Симоненко С.М. Візуальна креативність та її механізми. *Обдарованість та її розвиток*. Матеріали міжнародної наукової конференції. К., 2003. С. 112 – 115.

102. Симоненко С. М., Лебединський Е. Б. Творчий потенціал особистості школяра: досвід дослідження та розвитку в умовах дитячого рекреаційного закладу «Молода Гвардія». *Наука і освіта*. 2016. №9. 140-147.

103. Ситнік С.В., Чебикін О.Я. Спрямованість у спілкуванні

як особистісний ресурс ефективної міжособистісної взаємодії. *Наука і освіта*. 2021. № 3. 22- 29.

104. Смульська А.В. Негативний вплив бар'єрів саморозвитку на формування акмеологічної культури майбутніх правознавців. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2012. Вип. 30. С. 136–143.

105. Ткаченко Л. І. Креативність і творчість: сучасний контент. *Освіта та розвиток обдарованої особистості* : щомісяч. наук.-метод. журнал. 2014. № 9-10. С. 32-35.

106. Токарева Н. М. Психологія комунікативного моделювання особистісних конструктів у підлітковому віці : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Ін-т психол. імені Г. С. Костюка. Київ, 2016. 529 с.

107. Туник Е. Опросник креативности Рензулли. *Школьный психолог*. 2008 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://psy.1september.ru/articlef.php?ID=200400406>.

108. Ульянова А. А. Понятие психологического барьера и его виды.

Academy. 2018. № 1. С. 92–95.

109. Ухтомский А. А. О зависимости кортикальных двигательных эффектов от побочных центральных влияний. Юрьев: тип. К. Маттисена, 1911. 239 с.

110. Фурман А. А. Методологічні акценти стосовно генези психологічного знання. *Наука і освіта*. 2017. №1. С. 16-20.

111. Фурман А. А. Проективні методи у психодіагностичних обстеженнях. *Актуальні дослідження в соціальній сфері*: матеріали 9-ої міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 2017. С. 48–50.

112. Холодная М. А. Когнитивные стили и интеллектуальные способности.

Психологический журнал, 1993, № 1. Т. 13. С. 84 - 93.

113. Хунавцева Н. О. Психологія фасилітативної взаємодії в педагогічному процесі закладів середньої освіти : автореф. дис. ... д-ра

психол. наук : 19.00.07 / ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди». Переяслав, 2021. 44 с.

114. Цзін У. Психологічні особливості переживання страху молодшими школярами і підлітками із повних та неповних сімей : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2016. 20 с.

115. Чебикін О. Я. Емоційний інтелект, його пізнавально-мисленнєві ознаки та функції. *Наука і освіта*. 2020. №1. 19-28.

116. Чебикін О. Я., Вдовіченко О.В. Специфіка схильності до ризику у віковій кризовій періоді онтогенезу. *Наука і освіта*. 2020. № 2. 5-13.

117. Чебикін О.Я., Косьянова О.Ю., Ірина Волошина І.В. Дослідження агресивності зі ставленням до свого і чужого обману в підлітковому віці. *Наука і освіта*. 2019. №3. 14-20.

118. Черножук Ю. Г. Креативна особистість: індивідуальне й типове. *Наука і освіта*. 2013. № 7. С. 106-110.

119. Чудакова В. діагностично-інтерпретаційний компонент дослідження «рівня суб'єктивного локусу контролю» параметра сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності конкурентоздатності особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 8. С. 48-65.

120. Шакуров Р. Х. Барьер как категория и его роль в деятельности. *Вопросы психологии*. 2001. №1. С. 3-18.

121. Шакуров Р. Х. Теория формирования межличностных отношений. *Образование и саморазвитие: Центр инновац. технологий*, 2006. № 1. С.127- 142.

122. Шамне А. В. Теорія і практика психосоціального розвитку особистості у підлітковому та юнацькому віці: дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Ін-т психол. імені Г.С. Костюка. Київ, 2015. 502 с.

123. Шандрук С. К. Психологія професійних творчих здібностей : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 357 с.
124. Шевченко Н. Ф., Горбань Г. О. Особливості розвитку креативності в учнів підліткового віку в умовах дистанційного навчання. *Журнал сучасної психології*, 2023. № 1. С. 131–138.
125. Шульце Г. Барьеры как риск и шанс в педагогической работе. *Психология и школа* : науч.-метод. журнал. 2010. № 2. С. 94-102.
126. Юхименко П. Інтелектуальна безпека держави та її внутрішні й зовнішні загрози. *Вища школа* : наук.-практ. видання. 2019. № 9. С. 20-31.
127. Яцюрик А. О. Психологічні чинники розвитку креативності підлітків в діяльності з читання поетичних творів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2014. 22 с.
128. Assagioli R. *Transpersonal Development*. London : Paperback. 2008. 311 p.
129. Peng Y. Another Voice: Modern Neo-Confucianism and Chinese Humanistic Psychology. *Psychological Journal*, 2007. № 4. P. 754 –760.